

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 346.1

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Євген БІЛОУСОВ,

кандидат юридичних наук, доцент
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

Article is dedicated to the questions of historical analysis, the main approaches of emergence and transformation of the term «economic security». Procedure of its formation and consolidation in the doctrines and legislations of the countries of the world. Analyzed the point of view of modern scientists regarding the development of the term «security». Integration of semantic load of the term in the development and establishment of social relations. Also analyzed the features that influenced on the definition of the term «security».

Key words: economic security, transformation, interpretation, classification of types of the term «security».

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено питанням історичного аналізу, основним підходам появи і трансформації терміна «економічна безпека», порядку його становлення й закріплення в доктринах і законодавствах держав світу, проаналізовано точку зору сучасних науковців щодо розвитку терміна «безпека», інтеграцію змістовного навантаження терміна у процесі розвитку і становлення суспільних відносин, а також проаналізовано особливості, які впливали на визначення терміна «безпека».

Ключові слова: економічна безпека, трансформація, інтерпретація, класифікація видів терміна «безпека».

Постановка проблеми. Особливе місце серед різних видів безпеки (соціальної, екологічної, демографічної, політичної, військової, науково-технологічної, інформаційної, енергетичної, культурної, правової, генетичної, кримінологічної, гуманітарної, психологічної) посідає безпека економічна. Це обумовлено тим, що всі види безпеки так чи інакше не можуть бути достатньо реалізовані без економічного забезпечення.

Трансформація та поява терміна «економічна безпека» пов'язана насамперед із розвитком, інтерпретацією, класифікацією видів терміна «безпека».

Метою статті є спроба розкрити сутність і значення терміна «економічна безпека», систематизація наукових знань у доктрині визначення та змістовного навантаження терміна «економічна безпека», аналіз історичних аспектів формування поняття економічної безпеки, чинники впливу на утворення й розвиток вказаного терміна.

Виклад основного матеріалу. За твердженням дослідників [1; 2], історично під «безпекою» розумілася лише фізична захищеність території держави від зовнішнього озброєного вторгнення. Проте вже в XVIII столітті в передових країнах Європи (насам-

перед в Англії) посилювалось переконання, що безпека держави невід'ємна від її економічного благополуччя, в першу чергу – від торгівлі. Втіленням цього розуміння була теорія і практика меркантилізму. Тоді ж була встановлена пряма залежність чисто військової безпеки від рівня економічного розвитку країни. Ще А. Сміт вказував, що винахід вогнепальної зброї надав перевагу «цивілізованим» (розвиненим) народам перед «варварськими». Зміст якісної артилерії могли дозволити собі лише економічно успішні країни.

Як вказує Дж. Луціані [3], XIX століття ознаменувалося розвитком економічного виміру міжнародних відносин, який був пов'язаний головним чином із дилемою «протекціонізм – вільна торгівля». Захисники високих митних бар'єрів (серед яких можна відзначити німецького економіста Ф. Листа) часто апелювали до патріотичних почуттів і трактували наплив дешевих іноземних товарів, що пригнічували місцеву промисловість, як свого роду економічну агресію. Того часу явище протекціонізму ставало важливим елементом національної безпеки.

Великобританія, яка протягом тривалого періоду мала промислову монополію, найбільш активно захи-

шала принципи фрітрейдерства, хоча й там до кінця XIX століття наплив дешевих та якісних товарів із маркою «зроблено в Німеччині» став сприйматися як одна із загроз благополуччю. Висока залежність Великобританії від імпортих продуктів харчування в XIX–XX століттях також викликала великі побоювання щодо зростання залежності й була по суті загрозою для економічної безпеки цієї держави. Однак незважаючи на велику кількість протистоянь і суперечок щодо зростання економічної залежності, було відсутнє серйозне наукове осмислення цього явища [3].

За твердженням дослідників, у роки великої депресії почав використовуватися термін «економічна безпека». У США в 1934 р. згідно з указом президента Ф. Рузвельта створюється Федеральний комітет з економічної безпеки та Консультативна рада при ньому, які покликані організувати вирішення питання безробіття. У той період була відсутня окрема концепція, не виділявся категорійний апарат економічної безпеки. Слід зазначити, що поняття «економічна безпека» (від англ. economic security) на сьогоднішній день, як і в 1934 р., в деяких зарубіжних працях використовується як визначення захищеності приватних осіб, домогосподарств від ризиків погіршень фінансового стану [4].

Можна підтримати думку Д. Лосмана, який стверджує, що незважаючи на те, що офіційні документи США практично не містять терміна «економічна безпека» щодо держави в цілому (на відміну від приватних осіб і домогосподарств), ті або інші економічні питання розглядаються в цій країні регулярно з погляду безпеки. Як приклад можна виділити періодично поновлювану Стратегію національної безпеки США, яка в усіх останніх редакціях містить три головні цілі внутрішньої та зовнішньої політики США: цілі зміцнення військової безпеки, цілі економічного процвітання, цілі сприяння демократії в інших країнах [5].

Як справедливо стверджують В. Логунов, Ю. Корчагін, протекціонізм на сьогоднішній день є основним засобом забезпечення економічної безпеки США. Хоча це поняття має в усіх виданнях американської «стратегії» різко негативну інтерпретацію. Усі «заборонні заходи» в економіці прямо пов'язуються з національною безпекою США. Йдеться про обмеження іноземних інвестицій у «стратегічно важливі галузі» американської економіки [6].

Незважаючи на те, що підхід до економічної безпеки в різних країнах має свою специфіку, іноді в її забезпеченні стоїть загальна концепція. Дослідники моделей забезпечення економічної безпеки стверджують [7; 8], що в Японії, як і в США, безпека розглядається лише з погляду зовнішніх загроз. Необхідно відзначити, що в Японії під час розвитку теорії «економічної безпеки» робиться акцент на «економічних засобах» забезпечення безпеки. Японія, на відміну від США, не має значного військового потенціалу, який можна було б використовувати в економічній сфері.

Із розвитком інформаційних технологій, збільшенням економічного добробуту розвинені країни розширюють категорійний апарат, пов'язаний з економічною безпекою. Так, Канадською службою безпеки і розвідки в 2004 р. була випущена довідка, в якій економічне шпигунство названо однією з головних загроз економічній безпеці країни. При цьому вказано, що організацією економічного шпигунства займаються неназвані іноземні уряди [9]. Франція, як і Канада, на урядовому рівні ще в 2004 р. виділила економічне шпигунство до категорії головних загроз економічній безпеці держави. При цьому важливим засобом забезпечення економічної безпеки держави названо захист комерційної та технічної інформації французьких компаній, який розглядається як один із головних елементів економічної безпеки Франції в епоху «інформаційного суспільства». У цей же період вказаними країнами на рівні урядів вводиться категорія «економічної війни».

Свої особливості є в підходах до економічної безпеки в умовах китайської економіки. В основі китайського трактування економічної безпеки лежить «економічний суверенітет», особливо незалежність в ухваленні рішень. На думку китайських дослідників [10; 11], в економічній безпеці Китаю є два аспекти: конкурентоспроможність і незалежний економічний суверенітет.

Існуючий досвід країн ЄС свідчить, що забезпечення національної економічної безпеки впливає на закріплення за державою чіткого місця у глобальному світі, яке відповідало б її геостратегічному значенню й потенціалу. У ЄС термін «економічна безпека» відноситься до позиції об'єднання у світовій економічній системі. ЄС диктує важливість європейської інтеграції для досягнень високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Згідно зі стратегічними підходами розвитку ЄС кожна окрема держава-член Євросоюзу має набагато менший потенціал економічних ресурсів, аніж інші розвинені країни та країни, які знаходяться на стадії розвитку. Й ефект синергії, який досягається через взаємообмін ресурсами, визначає здатність ЄС забезпечувати високий рівень економічної безпеки й конкурентоспроможності. При цьому кінцевою метою забезпечення економічної безпеки в ЄС є формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя в усіх країнах-членах [12].

Якщо досліджувати доктрини більшості країн ЄС, то можна відмітити, що основним завданням політики безпеки в національних доктринах є зміцнення європейського простору стабільності шляхом розвитку європейської інтеграції та активної політики сусідства Європейського Союзу із країнами Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії й Середземноморського регіону. Хоча не можна не погодитися з думкою А. Оцпека, що в кожній країні ЄС використовується своя концепція економічної безпеки, яка має загальні положення й цілі з концепцією ЄС [13].

Наприклад, у Німеччині відсутній окремий закон, який би регламентував концепцію економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки на практиці реалізується за допомогою законів, які регулюють основні сфери ринкової діяльності й наділяють державу істотними контрольними функціями. Основні інтереси країни у сфері національної безпеки, в тому числі й її економічної складової, представлені у формі офіційної директиви міністерства оборони [14]. До основних засобів забезпечення безпечного розвитку економіки в Німеччині відносяться дії щодо підтримки цивілізованого характеру ринкових стосунків, створення рівних умов для конкуренції, недопущення монополізації в окремих галузях та підтримка стабільності європейської валюти.

Концептуальні основи економічної безпеки Польщі, Чехії, Словаччини, країн Балтії базуються на зближенні національних інтересів із загальноєвропейськими інтересами, а також політичною, економічною й інституціональною трансформацією згідно із західно-європейськими стандартами [15]. Як свідчить розвиток указаних країн, вивчення їх економік у наукових працях, на початку 90-х рр. цими країнами була обрана практично однакова модель забезпечення економічної безпеки, яка складалася з наступного:

- оцінки геополітичної ситуації в регіоні;
- визначення стратегії й вектора розвитку;
- формування і впровадження моделі поведінки, в тому числі в економічній сфері згідно з тенденціями регіонального і світового еволюційного процесу;
- співвідношення базових кількісних та якісних показників розвитку із загальносвітовими й регіональними стандартами;
- коригування курсу економічних реформ.

Необхідно відмітити, що успішне забезпечення країнами ЄС національної економічної безпеки залежить від стійкості й сили їх національних економік. Абсолютно очевидно, що лише сильна економіка дає можливість ефективно захищати національні економічні інтереси в умовах глобалізації та економічної кризи. Зважаючи на це, держава повинна не лише розробляти національну концепцію безпеки, спираючись на світовий досвід, а насамперед здійснювати реформування економічної внутрішньої та зовнішньої політики з метою захисту всіх суб'єктів господарської діяльності. Захист усіх суб'єктів господарської діяльності є, як було вказано вище, елементом забезпечення економічної безпеки на мікрорівні, проте від ступеня захищеності підприємств та організацій в економічній сфері залежить економічна безпека на мезо- і макрорівні. Тому можна говорити про те, що забезпечення економічної безпеки на законодавчому рівні лежить у першу чергу у правовій сфері.

Як приклад відсутності достатньої розробленості проблеми забезпечення економічної безпеки на загальному рівні суб'єктів господарювання можна навести

приклад зростання податків для підприємств Франції. Уряд цієї країни бореться із кризою, на підприємства покладаються дуже високі податкові ставки. Наприклад, наприкінці 2012 – на початку 2013 р. постійно йшло протистояння проти введення 75% податку на прибуток для підприємств [15]. Франція, як і Німеччина, є на сьогоднішній день найстабільнішими країнами ЄС, однак за рахунок суб'єктів господарювання держави борються із кризою, яку великою мірою пов'язують із борговою ситуацією у Греції та інших країнах. Тобто ні на рівні ЄС, ні на рівні кожної із країн не було розроблено моделей забезпечення економічної безпеки власного підприємницького сектора, який є основою економіки і бере на себе основний удар від економічних загроз. Даний приклад свідчить про певну неспроможність запропонованої європейської моделі забезпечення економічної безпеки на мікрорівні, який, у свою чергу, знижує ступінь захищеності на мезо-, макрорівнях.

Висновки. Таким чином, вивчення існуючих зарубіжних досліджень і поглядів на категорію «економічна безпека» свідчить про те, що остаточне вирішення питання формування усталеного вихідного поняття «економічна безпека» на рівні національних правових доктрин, його закріплення в національних законодавствах значною мірою буде залежати (і це цілком природно) від специфіки побудови тієї чи іншої правової системи, буде пов'язане з особливостями розвитку економіки держави, тими інтеграційними процесами, що відбуваються в сучасному світі та в яких ці держави беруть участь. Звичайно, кожна держава як суверен повинна самостійно вирішувати питання щодо ролі й місця категорії «економічна безпека» у власній доктрині та законодавстві, виходячи в першу чергу зі своїх національних інтересів. Для України це твердження є особливо актуальним.

Список використаної літератури

1. Курс экономической теории [текст] : учеб. пособие / под ред. А.В. Сидоровича. – М. : Дело и Сервис, 2001. – 832 с.
2. Носова С.С. Экономическая теория [текст] : учебник / С.С. Носова. – М. : Дашков и Ко, 2003. – 864 с.
3. Luciani J. The Economic Content of Security // Journal of Public Policy. – 1988. – Vol. 8. – № 2 (Apr. – Jun.). – P. 151–173.
4. Executive Order Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security. 29/06/1934 // Social Security in America. Appendix XIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesbookapen13.html>.
5. Losman D. Economic Security. A National Security Folly? // Policy Analysis. – 2001. – № 409. – August 1. – P. 1–12.
6. Логунов В.Н. Государственное регулирование экономики [текст] : учеб. пособие / В.Н. Логунов, Ю.А. Корчагин. – Воронеж : ЦИРЭ, 2009. – 210 с.

7. Михайленко А. Механизм обеспечения экономической безопасности России [текст] / А. Михайленко // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 7. – С. 120.
  8. Luciani J. The Economic Content of Security // Journal of Public Policy. – 1988. – Vol. 8. – № 2 (Apr. – Jun.). – P. 151–173.
  9. Canadian Security Intelligence Service // Backgrounder № 6 – Economic Security. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.csis.gc.ca/nwsrm/bckgrndrs/bckgrndr06-eng.asp>.
  10. France, Assemblée Nationale. Rapport d'information sur la strategie de securite economique nationale presente par M. Bernard Carayon, Depute // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.assemblee-nationale.fr/12/rap-info/i1664.asp>.
  11. Time to revise old ideas of economic security // Chinaview, 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nigeria2.mofcom.gov.cn/aarticle/chinanews/200807/20080705638641.html>.
  12. Jiang Yong. Economic Security: Redressing Imbalance // China Security. – Vol. 3. – № 2. – P. 66–85.
  13. Осеpek А. Economic Security and the European Dream / Anthony Louis Осеpek. – Marquette University. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Osepekpaper.pdf>.
  14. White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr // Официальный сайт Федерального Министерства Обороны Германии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bmvg.de>.
  15. Королева А. Работодатель ответит за богатых / А. Королева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://expert.ru/2013/04/1/rabotodatel-otvetit-za-bogatyih/>.
-